

Recenzentem snadno a rychle

Timotheus Vodička

ÚVODEM

Předem upozorňuji, aniž si chci dělat reklamu, že tato krátká, leč hutná příručka jest *svého druhu jediná*, a nemá tudíž konkurence. Neexistuje dosud žádný návod, který by umožnil snaživým zájemcům proniknouti ruče do techniky recenzentství. Důvody jsou nashodě. Při poměrně malé poptávce jest poměrně mnoho uchazečů; jest příliš velký počet recenzentů na malé české poměry, a proto je pochopitelné, že žádný odborník netouží usnadňovat nástup nových sil.

Z téže pohnutky si také musíme vysvětlit, proč mnozí recenzenti – zejména ti, kteří se považují za jakousi honoraci a říkají si kritikové – prohlašují, že žádný takový návod nelze sestavit; že kritikem se člověk musí narodit; že na posuzování literárního díla nelze vymýšlet šablony; a tak podobně. Nic jim nevěřte a nic jim nedávejte! Jsou to pouhé výmluvy, plynoucí z profesionální chamtivosti. Nehodlám dávatí svému rozhořčení průchod slovy; usvědčím je činem – tj. tím, že zde podám návod, v němž odhalím všechny triky recenzentského řemesla tak názorně, že každý bude moci být svým vlastním učitelem. A učiním tak zdarma, bez nároků na nějaké autorizační poplatky. Za odměnu mi postačí vědomí, že jsem prolomil zpátečnickou hradbu recenzentského cechovnictví.

A. ČÁST TEORETICKÁ

Definice recenzenta

Recenzent je člověk, který píše o knihách do nějakého časopisu.

Rozbor definice

K recenzentství se tedy požaduje trojí: 1. člověk, který píše, 2. knihy, o nichž se píše, 3. časopis, do něhož se píše.

Ad 1. *Člověk, který píše.*

a) Pravíme člověk, což znamená, že nerozhoduje, je-li to muž nebo žena, mladík nebo dívka, učitel nebo studentka, penzista nebo pomocnice v domácnosti. Za dřívějších dob, kdy byla jak známo žena zotročována, si uzurpovali toto řemeslo muži; od dob vítězství ženské emancipace je tomu, pokroku díky, jinak. A třebaže účast žen není ještě taková, jak by si bylo přáti, projevuje se již přece zřetelně zlidověním úrovně i větší promptností dodávky, a v budoucnosti lze očekávat ještě větší pokroky.

b) „Který píše“: tuto podmínku nesmíme ani příliš podceňovat, ani přehánět. Je jasno, že recenzent musí umět něco více než jen klást písmenka na papír linkovaný, čtverečkový nebo nelinkovaný, ale bylo by chybou na něm žádat, aby uměl psát nějakým

zvláště učeným nebo pracovním slohem. Obecná zkušenost ukazuje, že stačí, aby recenzent uměl skládat souvislé věty bez hrubších provinění proti poslednímu vydání *Pravidel pravopisu*, kterážto podmínka se dnes, v době pokroku lidové osvěty, obecně žádá. Z důvodů, které se objasní později, je dobře, vychodil-li uchazeč aspoň nižší třídy gymnázia nebo reálného gymnázia, ale není to nutné. Potřebná zběhlost v užívání cizích slov nanejvýš původu latinského se dá získat i soukromou pílií.

Ad 2. „O knihách“: knihy, o které jde, mohou býti rozličného druhu. Bylo by chybou, kdyby se tento druh přesně vymezoval. Naše definice mluví prostě o knihách, což znamená, že tím míní knihy *jakékoli*. Jestliť *právě jednou z nejdůležitějších vlastností recenzenta, že je schopen stejně pohotově psáti o jakýchkoli knihách od sbírky lyriky až po bibliografii české literatury nebo věstník spolku zahrádkářů*. Obyčejně obsah nerozhoduje, aspoň ne na prvním místě, leč by recenzent sbíral knihy určitého druhu; zato je důležitá tloušťka svazku, krámská cena a tisková úprava.

Ad 3. „Do nějakého časopisu“: to znamená opět, že nerozhoduje, jaký je to časopis. Z hlediska recenzentova se totiž dělí časopisy jen na dvě skupiny: na časopisy, které stojí nakladateli za to, aby jim posílal redakční výtisky, a na časopisy, které mu za to nestojí. Ty první mají vždycky knižní rubriku, i když jinak se zabývají třeba chovem králíků; ty druhé ji buď nemají, nebo musejí psát o knihách, aniž dostávají volné výtisky; do takových však recenzent dbalý své cti nepíše, i když to jsou třeba časopisy, které se zabývají výhradně literaturou.

Je samozřejmé, že kromě těchto tří podmínek musí mít recenzent také k dispozici papír, inkoust a péro, nevládne-li psacím strojem. Psát může kdekoli; zručný recenzent má skromné požadavky co do místa a jeho pýchou jest, že dovede psát v posteli, u stolu, v koupelně stejně jako ve vestibulu nebo v kavárně. Znal jsem jednoho znamenitého pisatele, který dovedl psát v plné jízdě v rychlíku na stroji položeném na kolenou.

Účel recenzentství

Otázce, jaký je účel literární recenze, je třeba předeslati důležitou metodologickou poznámku. Zásadně řečeno, může býti odpověď různá podle povahy světonázoru, z něhož vycházíme. Nepraktičtí idealisté mohou hledati odpověď v nějakém tak zvaném vyšším cíli; my se však přirozeně držíme skutečnosti a zakládáme svou nauku na postoji přísně empirickém, odpovíme na tuto otázku přesně podle toho, jaký je skutečný stav věcí. Na druhé straně je třeba se vyhnout strnulému doktrinářství; proto nesmíme být jednostranní a apodiktičtí. Musíme proto dbáti, abychom neubrali ničeho z mnohostrannosti, kterou nám skýtá smyslové jsoucno a mimoto musíme předem uzнат, že empirie možná v budoucnosti leccos přidá k našemu výkladu, který si nesmí činit nárok na úplnost. Proto také již zde připouštíme, že kromě důvodů, jež uvedeme, mohou existovat jakékoli jiné empirické důvody, jež předem uznáváme a vítáme.

Povaha odpovědi na naši otázku závisí přirozeně na povaze cíle, jež sleduje ten který ze zúčastněných činitelů. Jiný účel má recenze z hlediska recenzentova, jiný z hlediska redaktora časopisu, jiný z hlediska nakladatele.

1. Pokud jde o recenzenta, většina empiricky zjištěných fakt ukazuje, že recenzent píše recenze obyčejně proto, aby získal co nejvíce co největších svazků. Ostatní účely – aby si vydělal něco peněz nebo aby si získal literární jméno – přicházejí v úvahu jen v nepatrné míře, neboť vzhledem k tomu, že limit řádek pro recenzi stejně jako řádkový honorář bývají poměrně nepatrné, nevydělá si recenzent ani na tabák, a pokud jde o recenzentskou slávu, ta bývá nejistá a pochybná. Zbývá tedy získání redakčního výtisku, který připadá recenzentovi jako hlavní odměna jeho námahy – ačli ovšem o ni není připraven chamtivostí redaktorovou.

Co s těmito získanými svazky recenzent podnikne, to záleží na jeho soukromých zálibách. Někdo z nich hromadí knihovnu, která pak vyniká jak pestrostí obsahu, tak rozmanitostí formátu, tvaru a vnější úpravy. Někdo je opět prodává důvěryhodným antikvářům podle vzájemné dohody, o čemž později.

2. Pokud jde o redaktora nebo vydavatele časopisu, otiskují recenze a) buď proto, že je zvykem většiny časopisů je otiskovat, ježto se tím aa) zaplní lacině chybějící řádek a bb) dokumentuje se tím kulturní zájem časopisu, nebo b) proto, že si redaktor chce lacině doplnovat vlastní knihovnu. V tomto druhém bodě se ovšem jeho zájmy střetávají často se zájmy recenzentovými, z čehož vznikají rozbroje, o nichž už byla zmínka.

Pravíme „často“, tj. ne vždycky; neboť někteří nakladatelé, poučení zkušeností, posílají redakční výtisky dvojmo, neboť když poslali jen jeden, často se recenze vůbec nedočkali, protože pro spor o výtisk neměli ani redaktor, ani recenzent čas napsat referát. Budiž však v zájmu pravdy konstatováno, že ani toto opatření nezajišťuje bezpečně práva recenzentova, neboť chamtivost některých redaktorů jde tak daleko, že druhý výtisk prodají a recenzi napíší sami – anebo prodají oba výtisky a nenapíší vůbec nic. Proto posílají někteří nakladatelé redaktorům s výtiskem již hotový text recenze, připravený k tisku; to ovšem znamená, že recenzent teprve vyjde naprázdno.

3. Pokud jde o nakladatele, *pro něho* má ovšem recenze význam propagační, poněvadž se jí získává poměrně značná reklama nepatrným nákladem. Inzerát by stál nepoměrně více než zaslání jednoho nebo dvou výtisků, a kromě toho inzeráty o knihách mívají malý účinek. Zaostalé obecnstvo se ještě nedovede dívat na knihu jako na zboží a nesnáší, aby byla propagována stejným způsobem jako syrečky nebo projímadlo.

Z uvedeného jasně vyniká, že účel recenze není nijak jednoznačný a že její existence v praxi závisí na vzájemné dohodě zájmů o sobě protichůdných. Kdyby šlo jen o nakladatele, chtěl by mít co nejvíce recenzí při nejmenším počtu redakčních výtisků; kdyby šlo jen o recenzenta, chtěl by mít co nejvíce výtisků při minimálním počtu recenzí; redaktor by chtěl mít všechny výtisky, ale recenzí jen tolik, kolik jich právě potřebuje k vyplnění místa. Za takového stavu věcí je zřejmé, že vzájemná dohoda a vyrovnávání zájmů je tu věcí nezbytnou.

B. ČÁST PRAKTICKÁ

V této části pojednáme nejprve o ekonomické stránce recenzentova povolání jakožto o stránce nejdůležitější, potom o obsahové stránce recenze, nakonec pak o stránce stylistické.

1. *Stránka ekonomická*

Ideální touhou recenzentovou jest získati co nejvíce knih s námahou co možná nejmenší. Tohoto ideálu nelze z uvedených již příčin tak snadno dosáhnouti; s náležitou dávkou smělosti a obratnosti však je možno se mu velmi přiblížiti.

Obyčejně nemůže recenzent získat knihu, aniž napíše recenzi; podaří-li se mu to však, pokládá to za zvláště šťastný okamžik svého života. A každý své cti dbalý recenzent je povinen se o to pokusit aspoň jednou za svého života. Je to jakýsi jeho mistrovský kus, jeho zkouška dospělosti, tak jako je první zabitý tuleň u eskymáckého jinocha důkazem, že dospěl věku mužného. Jak toho dosáhne, závisí na jeho důvtipu a na místních poměrech. Nebylo by také prospěšné dávat mu pro to podrobný návod, protože by se tím zmenšil význam této zkoušky nebo by se zase na druhé straně bylo třeba obávat, že vyrazením těchto triků by se zmenšila jejich účinnost. Proto uvedeme jen dva nejobyčejnější triky, jež jsou beztoho už obecně známy. Prvého se užívá, je-li známo, že si redaktor ponechal výtisk, aby sám napsal o něm recenzi. Pak prostě napíšeme nakladateli žádost o nový výtisk s podotčením, že chce-li si opravdu zajistit otištění recenze, musí zaslat výtisk přímo na naši adresu. Druhého lze použít, je-li redaktor člověk důvěřivý a svědomitý zároveň. Pak od něho vymámíme výtisk a s recenzí otálíme tak dlouho, až redaktor napíše recenzi sám – i když si třeba k tomu musí výtisk opatřit na vlastní náklad. Jsou i takoví redaktoři – škoda jen, že je jich tak málo.

Než dosti! Obyčejně musí recenzent chtěj nechtěj recenzi opravdu napsat. Z hlediska ekonomického se naskýtá otázka, jak má býti dlouhá. To závisí na mnoha činitelích. Obecně lze říci, že je požadavkem slušnosti, aby se její délka aspoň poněkud řídila velikostí a tloušťkou svazku, popřípadě i krámskou cenou; a recenzent, pokud to závisí na něm, obyčejně vyhoví této zásadě. Nakladatelé to očekávají a dělá jim to dobře, protože to odpovídá jejich kvantitativnímu založení. A recenzent tím neztratí, neboť honorář se tím zvětší; pokud jde o námahu s psaním, nemá velkého významu, neboť dobrý recenzent umí stejně lehce vyrobit krátkou i dlouhou recenzi. Mimoto je to bod, v němž redaktor musí krotit svůj normální pud, který ho vede ke zkracování příspěvků, a to je pro recenzenta příjemný pocit. Redaktor se sice někdy pokouší pomstít se tím, že dlouhou recenzi vytiskne nonpareillem nebo diamantem; ale recenzentovi tím tuze neuškodí a sobě u nakladatele neprospěje.

Další otázka ekonomie se naskýtá vzhledem k tomu, jak naložit s recenzním výtiskem, který prodáváme. Výtisk je možno prodati buď rozřezaný, nebo nerozřezaný. Druhá eventualita je rozhodně výnosnější, a proto ji neváháme doporučit. Výhoda záleží v tom, že rozřezaný výtisk může knihkupec prodat jen za dvě třetiny krámské ceny, a proto za něj recenzentovi zaplatí jen jednu třetinu krámské ceny; kdežto nerozřezaný výtisk může knihkupec prodat jako nový za plnou cenu a recenzent tudíž za něj může dostat celou polovinu krámské ceny. Tím získávají obě strany.

Konečně je třeba se zmínit i o problému recenzních formulářů. Jen zaostalý recenzent sestavuje dnes ještě každou recenzi individuálně. Vzhledem k tomu, že se na recenzi originalita obvykle nežádá a že recenzent je nucen psát o knihách, které se sobě podobají, a k tomu často psát je takřka na povel a u velkém množství – jářku, vzhledem k tomu všemu je zřejmo, že se recenzent musí často opakovat; ba lze tvrdit, že originální recenzent bývá poněkud podezřelý a nesklízí vždycky vděk, protože nakladatelé i obecnost si za jistých okolností žádají, aby jim byly předkládány neměnně jisté standardní floskule, a tomuto požadavku nelze nevyhovět. Pak je však zřejmé, že je zbytečné, aby si recenzent tytéž věci vymýšlel vždycky znova; proto má každý pokrokový recenzent kartotéku slov, obrátů a vět, jichž nejčastěji používá. Někteří průbojní recenzenti, kteří studovali techniku duševní práce, si dokonce pořizují hektografované formuláře pro běžné typy recenzí, jejichž text je složen z takových obrátů, přičemž je ponecháno volné místo pro vepsání doplňků, jichž si vyžaduje konkrétní případ. Byl též navrhován univerzální formulář podle známého vzoru „nehodící se škrtněte“; zdá se však, že přes úsporu blány a papíru má na druhé straně nevýhody, které jej nedoporučují. (Viz Dodatek I.)

Projednavše takto uspokojivě nejnaléhavější praktické otázky ekonomické, můžeme nyní přistoupiti k obsahu recenze.

2. *Obsahová stránka*

Věty, resp. odstavce recenze musejí dávatí smysl aspoň poněkud souvislý, toť jasné; ale musíme hned na počátku varovat před přílišným přečeňováním obsahové stránky recenzí. Tím pochybenější by bylo vidět v ní snad dokonce hlavní složku recenze. Mohlo by tomu tak být tehdy, kdyby byla recenze vsutku něčím nezávislým, směřujícím k objektivnímu soudu o hodnotě knihy. Jak jsme však empiricky zjistili, jest recenze výsledkem souhry trojí odlišné sféry zájmů, a její nejdůležitější složka jest tudíž složka ekonomická, pročez jsme ji také po zásluze postavili na první místo. Stránka obsahová by ve skutečnosti měla být podle významu uvedena na posledním místě, protože stránka stylová je prakticky významnější; pojednáváme-li o ní hned po ekonomii, je to z důvodů metodických.

Obecně lze říci, že základním požadavkem jest toliko, aby smysl vět spolu nějak logicky souvisel. Pokud jde o otázku často vášnivě diskutovanou musí-li se tato souvislost smyslu vztahovat *nutně* k obsahu recenzované knihy, tvrdíme se vsí rozhodností, opírající se o bohaté studium českého recenzentství, že to není bezpodmínečně nutné, i když je to odedávna běžným zvykem. Jsou totiž knihy, jichž obsahová stránka se vůbec nehodí za podklad k propagaci, ale které ovšem musejí být propagovány prostě proto, že byly vydány; ba které musejí být propagovány tím vydatněji, aby se prodaly. U takové knihy pak samozřejmě veškerá tíha recenzentského úkolu spočívá na stránce stylové, kdežto jakékoli bližší zmínky o skutečném obsahu knihy se recenzent musí bedlivě vystříhat. O všem jiném může mluvit, ale o tom nikoli.

To se zdá napohled nesnadné, ale ujišťujeme všechny úzkostlivé kandidáty recenzentství, že je to snazší, než se zdá. Obvykle zde stačí použít hojnější měrou kartotéky, zejména pak sáhnout do oddílu hotových vět a sentencí. Čím vzdálenější jsou skutečnému obsahu knihy, tím lépe; jednak se tím od něho odvrací pozornost, jednak se tím ve čtenáři vyvolává dojem hloubky a závažnosti, protože je známo, že lidé si nejvíce váží výroků, kterým nerozumějí.

Jsou tedy případy, kdy souvislost obsahová není ani žádoucí; ve většině případů ovšem je věcí irelevantní, tj. není zvláštních důvodů ani pro jejich použití, ani proti němu, a recenzent si tedy může počínati podle vlastního uvážení. Na druhé straně se nesmí zapomínat, že někdy jest použití obsahu knihy v recenzi zvláště výhodné, poněvadž recenzentovi uspoří práci stylistickou. To platí na prvním místě pro recenzování románů. Má-li román dosti rušný děj, stačí aby recenzent pověděl jeho obsah stručně svými slovy co nejprostěji

– asi tak, jako když si dva známí na setkání vyprávějí o někom třetím nějakou historku. Není to namáhavé, vydá to slušný počet řádek a lidé to mají raději než nějaké estetické hodnocení, z něhož se obyčejně nedovědí, kdo si koho vzal. Chce-li se recenzent blýsknout, může vyprávění obsahu zpestřit sem tam nějakou vlastní poznámkou, ať už patetickou, nebo humoristickou; ale není to nutné. Doporučujeme tuto metodu zejména absolventům střední školy, neboť tam se, jak známo, žáci školí ve vyprávění obsahů literárních děl velmi horlivě, takže si tím získávají už jistou zručnost pro recenzování beletrie.

3. Stránka stylistická

Obraťme se nyní k nejdůležitější části výkladu, již jest používání stylových prostředků.

Je zcela nezbytno, aby si každý budoucí recenzent vštípil dříve než cokoli jiného tento zásadní axiom: *Hlavní osou recenze jest styl.* Všechno ostatní může zapomenout, jestliže nezapomene na toto, neboť všechno ostatní si snadno vyvodí z této jediné věty; na ni však nesmí zapomenout nikdy ani na okamžik, sice je ztracen.

Tento axiom spočívá na dvou prostých důvodech:

Za prvé na skutečnosti, že podle empirické zkušenosti slovo samo o sobě má větší psychologický účinek než myšlenka, kterou vyjadřuje.

A za druhé na faktu, že slova lze kombinovati snáze, rychleji a nekontrolovatelněji než myšlenky. Stavíte-li do popředí myšlenku, musíte stále dbáti, abyste se nedopustili ne-logičnosti; pracujete-li s vnějšími účinky slova a myšlenku podle možnosti odstrkujete, nic se vám nemůže stát, neboť *slovo snese všechno*. A poněvadž také papír snese všechno, a recenzent svěřuje svá slova papíru, jest dvojnásob bezpečen.

Jak má recenzent uskutečňovat v praxi tuto zásadu? To je otázka, která zahrnuje neobyčejně široké pole možností, tím širší, čím větší je recenzentova odvaha a vynalézavost. Zde se ukazuje mistr! Není tedy snadné se tu pouštět do výkladu; čím širší a podrobnější by byl výklad, tím větší by také bylo omezení, jež by ukládal. A to není žádoucí. Proto nedeme zde formulovat apodikticky jednotlivá pravidla, nýbrž spokojíme se narýsováním základních nutných podmínek a uvedením několika praktických dokladů.

Všechno zdar recenze závisí obecně vzato na dvou podmínkách: na vytvoření užitečného a snadno použitelného recenzentského slovníku a na jeho správném použití.

a) Pokud jde o slovník, je nejprve třeba, aby si recenzent nashromáždil a abecedně seřadil (nejlépe na kartotékových lístcích) slušnou zásobu slov a základních obrátů se zřetelem:

- aa) ke zvučnosti slova,
- bb) k délce a krátkosti slova
- cc) k citové působivosti slova,
- dd) k neobyčejnosti a nesrozumitelnosti slova.

Tento pořad není náhodný; je v něm záměrné odstupňování podle hodnoty slov. Zvučnost slova jest nejméně cenná pomůcka recenzentské stylistiky, naproti tomu neobyčejná, neznámá nebo cizí slova dosahují nejlepšího účinku. To bude objasněno při výkladu o používání slovníku. Zde ještě budiž zmíněna důležitá otázka, z jakých pramenů je třeba čerpat tento slovník. Ani zde nelze zásadně ukládat nějaké rozsahové omezení. Podobně jako žurnalista vůbec, hledá recenzent svůj styl všude: noviny, ceníky, básně, plakáty, vyhlášky, romány, přírodovědecká pojednání, zákoníky, to všechno jsou prameny, v nichž najde ne jeden cenný příspěvek pro svůj slovník. Přesto však nejvzácnějším pramenem zůstanou vždy díla uznávaných mistrů recenze, kritiky nebo literární historie. V nich se může recenzent nejrychleji a nejnázorněji obeznámit s vybranou zásobou slov, která mají právě největší kurz; a bylo by tedy neodpustitelnou nedbalostí, kdyby tento pramen opomíjel, spoléhaje se jenom sám na sebe.

Vedle obecného seznamu slov si zakládá a vede každý recenzent také kartotéku nejzákladnějších obrátů a frází z těchto slov sestavených; tato kartotéka je rozdělena podle literárních oborů. Vede si tedy recenzent zvláštní rubriku frází pro díla lyrická i pro výpravnou prózu, pro literární eseje i pro díla odborně nauková.

b) Všimněme si teď způsobu, jakým má recenzent používat své kartotéky. Tu je třeba nejprve poukázat na různou hodnotu a různou upotřebitelnost jednotlivých kategorií slov. Výrazy první kategorie lze nalézt poměrně nejsnadněji, ale je třeba se varovat, abychom se nedali svést touto snadností k příliš hojnému jejich používání. Pouhé hromadění zvučných slov totiž působí únavně a pozbývá brzy účinku. Druhá kategorie, jež zahrnuje jednak

slova nejkratší, tj. jednoslabičná, jednak slova mnohoslabičná (nejméně čtyřslabičná), poskytuje vzájemnou kontrastní kombinací větší možnost účinku; působí například velmi osvěživě, když po třech nebo čtyřech jednoslabičných slovech následuje slovo sedmi nebo osmislabičné. Třetí kategorie je zvlášť významná, neboť jí bývá nejčastěji používáno; citový prvek je nezbytný, jsa nejspolehlivější a také nejvíce žádaný. Uvést čtenáře do neurčité lyrické nálady je věc snadná a mimoto je tím zaručeno, že čtenář nebude v tomto stavu příliš kriticky zkoumat ostatní kvality recenze. Čtvrtá kategorie zahrnuje slova, jež působí překvapivě, nenadále; jimi si zjednáva recenzent nezbytný respekt. Právě proto ovšem jich lze používat jen zřídka a opatrně, neboť nenadállost opakovaná ztrácí na účinku. Sem náleží především málo známá slova cizího původu jako elefantiasé, epatantní nebo parforsní; ale také z užívání vyšlá slova domácího původu jako líceň, mluno, šlář a podobně.

Nuže dejme tomu, že máme nashromážděn dostatečný slovník výrazů i frází; jak si počináme při vlastní manufaktuře recenze?

Máme-li na mysli to, co bychom rádi nazvali (a kdo nám v tom může zabránit?) klasickou nebo standardní recenzí – tj. recenzí, která by ze všech možných způsobů uplatnění obsáhla největší počet –, je jasno, že taková recenze závisí především na uměném uplatnění všech čtyř základních kategorií slov podle jejich povahy a významu. *Dobrou, na všechny strany vyhovující recenzi můžeme definovat jako recenzi, v níž jsou uplatněna slova zvučná, dlouhá, lyrická i neobyčejná, a to tak, že zvučná slova jsou kombinována s kontrastem krátkých a dlouhých slov v přiměřené lyrické náladě k vrcholnému momentu překvapivosti.* Takový je empiricky založený typ vzorně založené recenze.

Zde je důležité, aby se recenzent nedal ovládat žádnými obavami nebo žádnou trémou z používání slov. První věcí jest, aby pustil mimo sebe všechny vedlejší zřetele a soustředil se na úkol, sáhl odhodlaně do příslušné přihrádky a vyňav její obsah, začal vybírat vhodná slova a vhodné fráze, jež by mohl zkombinovat. Ať hledí k tomu, aby si vybral dostatečný počet slov všech kategorií – tedy aby měl nejvíce slov třetí kategorie, méně slov druhé a první kategorie a jen několik slov nebo obrátů čtvrté kategorie. Zároveň ať hledí také k tomu, aby poměr jednotlivých kategorií uvnitř obrátů, resp. celých vět nebyl příliš jednotvárný. Není třeba, aby v každém rozvitém výraze byla slova všech kategorií, ale je třeba dbát, aby v nich nepřevládala přespříliš týž poměr kategorií. Nejvíce může být kombinací třetí kategorie s první *nebo* s druhou; vedle toho však ať si připraví i několik kombinací první kategorie s druhou, dále aspoň dvě kombinace třetí s první i druhou zároveň, a aspoň jednu kombinaci kategorie čtvrté s některou předchozí. Je-li recenzent dosti zkušený a chce-li zvlášť vystupňovati účinek této poslední kombinace, jež jest vyvrcholením, ať zkombinuje v této kombinaci *všechny* čtyři kategorie. Také však musí hledět k tomu, aby v těchto kombinacích byly vcelku zastoupeny různé gramatické druhy slov – podstatná i přídavná jména, slovesa i příslovce. (Číslovky a zájmena nemají prakticky významu; zato lze sem tam s úspěchem použít citoslovcí.)

Jak je vidět, rozmanitost základních prvků zde poskytuje možnost velmi rozsáhlého použití podle zákonů permutace, kombinace a variace, čímž je recenzentovi umožněno uplatnění jeho svobodné vynalézavosti. Některé kombinace jsou jednoduché a učedník si je snadno osvojí; jiné ovšem jsou pro svou složitost obtížnější. Nejobtížnější je čtyřčlenná kombinace, o níž jsme se již zmínili. Množství možností se ještě zvyšuje tím, že v praxi se často vyskytují slova, jež náleží zároveň do více kategorií, vedle slov, jež náleží jen do jedné z nich. Jako příklad lze uvést tuto čtyřčlennou kombinaci: „Táhlá melodie bílé duchovosti.“

„Táhlá“ a „bílé“ jsou mírné ukázky první kategorie – slova zvukově zdůrazněná dvěma délkami, ale vystřihající se hlučnosti hlásek. Slovo „táhlá“ však zároveň náleží svým citovým přízvukem i do třetí kategorie. Tamtéž náleží slovo „melodie“, jež však náleží částečně i do kategorie slov cizích. „Duchovosti“ je mírná ukázka druhé kategorie, ale svou nezvyklostí a poměrnou neurčitostí náleží i do kategorie čtvrté. Výsledný účinek této kombinace je nesporně značný.

Na této ukázce bychom také chtěli pro povzbuzení začátečníků ukázat, jak liché jsou přílišné obavy z odvážné kombinace slov. Změňte tuto kombinaci přehozením adjektiv na „bílá melodie táhlé duchovosti“. Co se stalo? Celkem nic; účinek zůstane stejně silný, nanejvýš se ještě zdůrazní neobvyklost. Přehodte obě poloviny, takže vznikne „bílá duchovost táhlé melodie“. Co se změnilo? Zase ne mnoho. Z toho je vidět, jak vděčné

možnosti poskytuje kombinace slov. Ze čtyř výrazů můžete vytvořit aspoň tři (ne-li více) kombinace téhož účinku.

Složitější jest následující rozvitý výraz: „Monumentální líceň sociálního Leviatana, jenž pořádá parforní hon na deklasovaného jedince.“

Zde nalézáme neméně než pět slov čtvrté kategorie (monumentální, líceň, Leviatan, parforní, deklasovaný), jež nadto náleží do dvou nižších kategorií. Slovo „parforní“ se aspoň hlásí rozhodně do první kategorie, kdežto „monumentální“, „Leviatana“ a „deklasovaného“ lze počítat do kategorie druhé. Všimněme si také, že vedle slov cizího původu je tu i české slovo „líceň“.

Takové nakupení efektů je ovšem téměř omračující – „overwhelming“, jak by řekl Angličan. Má tu nevýhodu, že jednotlivá slova nelze tak snadno zaměnit jako u prvního příkladu. Necht' si každý zvolí tedy způsob, který mu lépe vyhovuje.

Než dále! Když máme dostatek vybraných slov, obrátů a vět, uspořádáme je v souvislý celek. Ani to není zvláště nesnadné. Určitou námahu si vyžaduje jen zjištění, o jakou knihu jde a jaký tón tedy musíme naladit; jeť zřejmo, že jinak postupujeme u sbírky básní, jinak u románu atd. Ostatek obstará uplatnění základních gramatických pravidel o skladbě vět, jež známe ze školy. Základem je ovšem věta vypovídací, které používáme napořád; z vět tázacích používáme hlavně tak zvané řečnické otázky, tj. otázky, na něž není třeba odpovídat. Věty zvolací používáme skrovněji nebo hojněji podle toho, jak velice chceme dílo chválit; to závisí na našem vztahu k autorovi, redaktorovi nebo nakladateli. Totéž platí o větách přacích. Věty odporovací dlužno z týchž důvodů používat velmi uvážene. Podmiňovacího způsobu užíváme s úspěchem tehdy, když chceme bez velkého rizika uvést dílo v pochybnost. Velmi účinné jest nechati takovou větu nedokončenu a dát za ni tři tečky (ne více).

Dostí důležitá je otázka, do jaké míry máme pro zpestření užívat citátů z díla. Zastánci tohoto způsobu uvádějí jako důvod, že si tím recenzent ušetří práci s vymyšlením vět a zároveň podá důkaz, že knihu četl. Proti tomu se namítává, že je to pro recenzenta nevýhodné, neboť citát může příliš zaujmout čtenáře a zeslabit účinek recenzentova stylu, popřípadě může vésti k nežádoucímu srovnávání. Na to odpovídám, že je třeba rozlišovat, o jaký citát jde. Citování veršů nemůže být recenzentovi nebezpečné, ledaže by sám psal básně; podobně je tomu u románu; kdežto u naukové prózy je to problematictější. Proto soudím, že alespoň citování veršů lze bez obav doporučiti.

Tím, myslím, jsem vyčerpал vše, co lze obecně formulovat o psaní recenzí. Ostatek je věcí recenzentova důmyslu. Aby byl můj návod co nejužitečnější, připojuji k němu dodatkem ukázkou smíšeného formuláře pro recenze, dále ukázkou slovníku a konečně několik praktických domácích úkolů.

DODATKY

I. *Smíšený recenzní formulář* (Veškerá práva vyhrazena)

Máme před sebou knihu – Přítomná kniha – Nedávno vyšlá kniha – Právě vyšlá sbírka lyriky – Právě vydaný román – drama – eseje... se doporučí naší pozornosti – zaujme každého čtenáře – každého znalce poezie – každého milovníka čisté prózy... Autor se dosud jevil jako nadaný, byť nevyhraněný – jako nadějný příslib... Jde o autorovu prvotinu... Jeho nová sbírka – román – drama jest – není – potvrzením tohoto očekávání... Nyní přichází s prací, která znamená – neznamená – ... Bylo by pochybeno soudit... nicméně lze míti za to – nelze míti za to, že... Tematika sbírky – románu – se pohybuje – jest opsána... Bohatství zážitků – chudost zážitků... jsou hlavní přednosti – hlavní nedostatky... Jemná citová náplň... Formální ucelenost a vyváženost... má nespornou básnickou působivost... nedostatky formální stránky nás nutí k vážnému zamyšlení... Cesta tímto dílem narýsovaná vede k strmým básnickým vrcholům... nevede tam, kam se zdála ukazovati dosavadní práce autora... Dílo splňuje – nespňuje – naše očekávání. Bylo by si přáti, aby autor pokračoval na cestě tak slibně započaté – aby autor nalezl tvůrčí východisko ze svých nesnází...

Nehodící se škrtněte, chybějící doplňte!

II. *Stručný slovník recenzentský* (Všechna práva vyhrazena – All Rights Reserved) (*Ukázky z klasické frazeologie české recenze.*)

Analýza, suchá

Anatomie přítomného okamžiku
Anatomie, demonstrační psychologická Š

Básník z boží milosti P
Bohatství dojmů, tísnivé Š
Bronz prózy, tepaný Š
Brutálnost, slepá P

Dalekozrakost Š
Danajský dar rétoriky Š
Dělný: dělné dlaně, dělná srdce, dělná vůle, dělná láska *etc. ad lib.*
Dno duše, sopečné
Dobrá se smyslu Š
Dobrá se dna zkušenosti
Dosah, fantomatický
Dosah, groteskně osvobodivý P
Dynamika: zbesilá d. světového dění G

Egocentrismus smyslnosti
Elektřina doby, dramatická G
Elementárnost, neodpovědná
Epocha: vulkanické jádro epochy G
Evoluční krunýř Š

Fabulistika, čistá Š
Fosfor, pohlavní K

Grimasa, hořká

Halucinace, znepokojivá G
Halucinační fantazie G
Hluchota, tupá duševní
Hroudná syrovost

Chaos podvědomí, tvořivý
Chvat, křečovitý

Jasnozřivost, mučivá Š
Jazyk, vyvětralý
Jednostrunnost, stříbřitá Š
Juchta, vymočená Š

Kadlub historických forem Š
Kaskáda lyrické improvizace, třpytná a překotná P
Konstruktivnost, spirituální Š
Krvesmilství, verbální Š
Křeč, pesimistická P
Kutání v hlubinách Š
Kvas, průbojný P

Lán světa, barbarsky propleť G
Láska, dělná Š
Linie stříbřitá Š
Listnatá věta Š
Ložiska slova, třaskavá Š
Lučavka rozumu Š
Luštitel, hloubavý, příčin a zákonů Š
Lyrické jádro, žhavé a plynné Š

Maják metafyzické naděje F
 Mámivé teplo skoro živočišné Š
 Melodie bílé duchovosti, táhlá P
 Melodie, načechraná P
 Metafora: šílenství čisté metafory Š
 Možnostní neohraničitelnost vidin P
 Mumie, akademicky estétská Š
 Mužnost, syrová G
 Mytičnost, lyrická (*et vice versa*)

Naléhavost věcí, dravá Š
 Nepružnost, ustydlá P
 Nota: národní, sociální, prométheovská *etc. ad lib.*
 Nutnost, básnická
 Nutkání pudu, sveřepé

Obodřenec, literární Š
 Obraznost, odpoutaná Š
 Opodstatnění

Paradox, jímavý P
 Paradox, teskný P
 Pavouk, kapriciózní S
 Pěna dní P
 Pěna životní P
 Podvědomí, žhavé, temné Š
 Pohlavnost, fluidální E
 Pohlavnost, zjitřená P
 Pohoda smyslů, letní P
 Postulát: příznačná tucha postulátu Š
 Prokutati se k spodním vláknům P
 Průzračnost, mladistvá P
 Přeháňky stesku P
 Přízvuk, horečný
 Puberta: povlávající stesk p. P

Rekriminace, malicherná Š
 Resentiment skalního aufklärichthu E
 Robustnost, dravá a laskavá P
 Rozkoš smyslů, čpavá a zápalná P
 Rozdech JVS
 Rudimentárnost Š
 Rytmus, bytostný P
 Rytmus, osudný P

Sběh událostí, osudotvorný P
 Slavnost pudů P
 Slepenc, náhodný, rekvizit a kostýmů Š
 Smrad, prolhaný Š
 Smysly: sveřepý život smyslů P
 Spanilé smýšlení demokratické N
 Stesk těžce kanoucí P
 Světélkování, pudové P
 Syrovost: obraz hroudné syrovosti Š
 Syrový: syrová mužnost, syrový pud, syrová skutečnost, syrová elementárnost, syrová krece *etc. ad lib.*

Šepot přítomné chvíle
 Škvára a struska slov Š
 Šlojíř sebeklamu Š
 Šňůra, pupeční, mezi autorem a výtvořem Š, mezi životem a nitřem H

Umocňování, ústrojné P
 Univerzálnost, ohňová a všeobjímající P

Vědovčnost, laskavá a soucitná
 Verbalismus: špinavé pomýje verbalismu Š
 Vesmír, vyhvězděný Š
 Veškerenství slepé brutálnosti, nesnesitelné P
 Věžička individuality, slonová P
 Vid: rozkyv našeho vidu
 Vteřiny duše, lyrické Š
 Vtip, fosilní P
 Výheň zjitřené pohlavnosti P
 Vyhmatati v době, co jest v ní věčně lidského P
 Vykřičník, sirý a bezpomocný

Zasměrnění, vnitřní P
 Zemitý: zemitá próza, zemité verše, zemité city *etc.*
 Zjevy: velké z. minulosti
 Zor, životní P
 Zoufalství: bod katastrofálního zoufalství Š
 Zranění intelektu, milostné Š
 Zrání živočišnosti P
 Zrno, duchové Š
 Zření, duchové P
 Zvídavost, dychtivá
 Zvučnost, zmužilá P

Žížaly slovní oblačnosti, mlhavé Š

(Vysvětlivky značek: E – P. Eisner; H – J. Hejduk; N – A. Novák; S – K. Sezima; P – A. M. Píša; JVS – J. V. Sedlák; Š – F. X. Šalda; G – Fr. Götz; F – P. Fraenkl; K. – J. Karásek ze Lvovic.)

III. Několik úkolů k soukromému cvičení pro začátečníky

1. Vyhledejte v hořejším slovníku dvacet hesel, jež náležejí do třetí kategorie!
2. Rozeberte prvních dvacet hesel a určete, do kterých kategorií náležejí!
3. Utvořte z hesel vybraných ze slovníku pět výrazů, v nichž by byla kombinována slova první a třetí kategorie!
4. Utvořte z hesel slovníku trojčlenný výraz, v němž by byla zkombinována:
 - a) po jednom slově první, druhé a třetí kategorie;
 - b) po jednom slově druhé, třetí a čtvrté kategorie.
5. Utvořte čtyřčlenný výraz, v němž by byla zastoupena slova všech čtyř kategorií!
6. Utvořte čtyřčlenný výraz, v němž by bylo zastoupeno jedno osmislabičné slovo cizího původu a jedno českého původu, jež by náleželo zároveň do první a čtvrté kategorie.